

XVII ƏSR FRANSIZ ƏDƏBİYYATININ ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Xülasə

Məqalədə XVII əsr fransız ədəbiyyatında baş verən fundamental dəyişikliklər və bu dəyişikliklərin sonrakı dövrlərə göstərdiyi təsiri haqda geniş surətdə söhbət açılır. Dünya ədəbiyyatını daima zənginləşdirən və ona mütəfəkkirlər bəxş fransız ədəbiyyatının əslində ən yüksək vüsət aldığı XVII əsrə ümumi baxış o dövr ədəbiyyat sahəsindəki dəyişikliklərin bir çox məqamlarını aydınlaşdırır. Fransız dilinin lüğətini və ədəbiyyatını düzgün istiqamətləndirmək məqsədi ilə yaradılmış Fransa akademiyası və onun fəaliyyəti haqda məlumatlar xüsusi maraq doğurur. Kral sarayının qoyduğu qanunlar çərçivəsində inkişaf edən fransız ədəbiyyatı yeni istedadlı yaradıcı insanların böyük sənət əsərləri yaratmağına mane olmadığı haqda maraqlı faktlara müraciət edilir. Məqalə təhsil müəssisələrində müəllim və tələbələr tərəfindən əlavə vəsait kimi istifadə üçün dəyərlidir.

Açar sözlər: *XVII əsr fransız ədəbiyyatı, Fransa akademiyası, ədəbi cərəyanlar, barokko, rəşonalizm, klassisizm*

General characteristics of French literature of the XVII century

Summary

The article discusses in detail the fundamental changes in French literature of the 17th century and the further impact of these changes in the world literature. French literature, which has always enriched the world literature, was at its creative peak and a look at it in this period reveals many aspects of that time. The information about the French Academy, which was created on the basis of a purely private circle as an official body in charge of language and literature is very interesting. French literature thrives according to the laws of the royal palace and does not prevent new talented creative writers from creating great works of art.

The article can be used as additional material for students and teachers in educational institutions.

Key words: *French Literature of the 17th Century, French Academy, Literary Currents, Baroque, Rationalism, Classicism*

Dini müharibələr bitdikdən və mərkəzləşdirilmiş kral hakimiyyəti yarandıqdan sonra cəmiyyətdə baş verən hadisələr XVII əsr fransız ədəbiyyatının inkişafına birbaşa təsirini göstərməyə başladı.

Monarxiya XVII əsrin ortalarında öz siyasi müstəqilliyini qoruyub saxlamağa çalışan feodalların imkanlarını məhdudlaşdırır və bunun müqabilində sərt müqavimətlə qarşılaşdı. Bu müqavimətlərə son nöqtəni XIII Lüdovikin naziri və əslində 1624-ci ildən 1642-ci ilə qədər Fransanı idarə etmiş kardinal Rişelye qoydu. O planlı və məqsədyönlü şəkildə ölkənin maliyyə və məhkəmə sisteminə, dövlətin başqa strukturlarına nəzarət etmək üçün mürəkkəb quruluşlu inzibati aparat yaratdı. Bu idarə sisteminin yaradıldığı dövrdə zadəgan zümrəsinə mənsub olmayan, lakin varlı adamlar böyük pullar hesabına vəzifələr, rütbələr və çox vaxt bunlarla birlikdə zadəganlıq da alırdılar. Bununla Rişelye müflis olmuş zadəganları dövlət vəzifələrindən uzaqlaşdıraraq bu vəzifələri satmaq hesabına boşalmış xəzinəni doldururdu. Bu proses köhnə zadəganlara zidd olan yeni bir sosial təbəqənin – burjuva təbəqəsinin yaranmasına səbəb oldu.

Fransız dilini və ədəbiyyatını düzgün istiqamətləndirmək məqsədi ilə Fransa akademiyasının yaradıldı. Tətbiq edilən qaydalar dövrün filosoflarının, yazıçıların, ədəbiyyat tənqidçilərinin yazılarına öz təsirin göstərməyə başladı. Baş verən bütün sosial proseslər XVII əsr fransız ədəbiyyatında, xüsusilə Molyerin komediyaların da və publisistikada özünü aydın şəkildə əks etdirirdi.

Bütün bu dəyişikliklər fonunda XVII əsr fransız ədəbiyyatının aparıcı ədəbi sistemi - klassizm formalaşmağa başladı. Ədəbiyyatda normativlərə ciddi əməl edilməsi və özündən əvvəl mövcud olan barokko ədəbiyyatının üsullarından uzaqlaşmaq klassizmin qoyduğu tələblərdən idi. Avropanın siyasi və ictimai həyatında kilsə əsas yeri tuturdu və həmin dövrlərə kilsə hakimiyyətini daha da möhkəmləndirmək üçün bədii obrazlara ehtiyac var idi. Məhz bu bir neçə onillik ərzində müxtəlif janrları olan yetkin milli ədəbiyyat formalaşır.

Fransada klassizmin təşəkkülü ədəbi tənqid və nəzəriyyənin intensiv inkişafının nəticəsi idi. Bu dövrdə Fransada çoxlu sayda traktatlar, pamfletlər, kitabçalar nəşr edilməyə başladı. Hər bir yeni ədəbiyyat nümunəsi yazılı şəkildə yaxud şifahi olaraq müzakirə edilirdi.

XVII əsr fransız ədəbiyyatı bəzən bir birinə zid, bəzən isə aralarında sıx bağlılıq, uyğunluq olan müxtəlif istiqamətlər və ədəbi cərəyanların yarandığı bir zaman idi.

Bu dövrün əsas xarakterik xüsusiyyəti onun fəlsəfi cərəyanlarla sıx təmasda olması idi və bu əsərlərin ideya strukturuna böyük təsir göstərirdi. İntibah dövrünün ənənələrini davam etdirən Röne Dekart və rəşional fəlsəfənin digər nümayəndələri əqli yeganə idrak vasitəsi hesab edərək təcrübəyə söykənməyən, mücərrəd mühakimələrə əsaslanan dünyagörüşünü rədd edir və fəlsəfədə istinad nöqtəsi kimi idrakı təbliğ edirdi. Dekartın fikircə biliklər təsadüfə və pərakəndə hadisələrə deyil, ağla söykənməlidir. İdrak, ağıl elmin və incəsənətin meyarıdır çünki yalnız onun köməyi ilə dünyanın və incəsənətin əsasında duran əbədi və dəyişilməyən qanunlar başa düşülə bilər. İnsan əxlaqi keyfiyyətlərə malik bir varlıq olaraq idrakın dəyişilməyən əbədi qanunları ilə idarə olunmalıdır və o bu qanunlarla bədii yaradıcılığın əsasını qoymalıdır. Rəşional fəlsəfə insan təbiətinin ikitərəfli meyllərə malik olduğunu deyir. İnsan özündə allah tərəfindən qoyulmuş *yüksək* mənəviyyəti və *aşağı*, maddiyətə söykənən ehtirası birləşdirir. Bu fəlsəfənin ikitərəflilik nəzəriyyəsi fransız kləssisizmində öz bədii əksini tapdı: fransız faciələrində ağıl və ehtiras arasında mübarizə əsas konflikte çevrildi.

Klāssisizmdə reallığın bədii təsvirinin prinsiplərini rəşional fəlsəfə müəyyən edirdi. Həyatda baş verən hadisələr ədəbiyyatda ağıl tərəfindən diktə edilirdi. Bədii təsvirin predmeti şəxsi, subyektiv, təsadüfə, yox, ümumi, obyektiv, zəruri olmalıdır və müəllif öz adından deyil, ümumiyyətlə insan adından çıxış etməliydi. Beləliklə şəxsi hisslərdən ibarət olan lirika klāssizmə yad idi və o yerini cəmiyyət üçün əhəmiyyətli odualara (qəsidə), ifşaedici satiraya, daha sonra isə kinayəli təmsillərə verməyə başladı.

Ədəbiyyatda rəşional yanaşmaya görə yazılan əsər hərtərəfli düşünülmüş, məntiq üzərində qurulmalı və onu təşkil edən elementlər arasında ardıcılıq olmalı idi. Bütün hadisələr bir biri ilə qırılmaz əlaqədə olmalı, əsər müəyyən üsluba və sərrast dilə malik olmalı idi.

Maraqlı idi ki, ölçü, simmetriya, proporsiya anlayışları yalnız ədəbiyyatda deyil, XVII əsrdə Fransada yüksək səviyyəyə çatmış rənggərlikdə, arxitekturalda, bağçılıqda da özünü əks etdirirdi. Bu dövrün elmi və bədii təfəkkürü riyazi bir xarakter daşıyırdı. Riyazi prinsiplər Parisin və Versal sarayının bağlarının planlaşdırılmasında olduğu kimi klāssik faciə əsərlərində də özünü aydın şəkildə biruzə verirdi.

Rəşional fəlsəfə prinsiplərinə görə hər bir ədəbi janrın ayrı ayrılıqda öz məqsədi, forma və üslubu olmalı idi. Janrların qarışdırılması (məsələn: komediya və faciə janrlarının) kəskin surətdə tənqid edilirdi. Göründüyü kimi klāssika normativlər çərçivəsində mövcud idi.

Klāssisizmin ilk dövrlərində əsasən antik dövrün və Bibliyanın mövzularına, mifik və tarixi qəhrəmanlara müraciət edilirdi. Beləliklə antik dövr ədəbiyyatı istiqamətləndirici rol oynayırdı və roman janrı klāssistlər tərəfindən qəbul edilmirdi.

Fransada bu dövrdə paralel olaraq materialist fəlsəfə də inkişaf etməyə başlayırdı. Rəşional fəlsəfədən fərqli olaraq o, İntibah dövrünün fəlsəfəsi ilə sıx bağlı idi. Bu fəlsəfi cərəyanın əsas nümayəndəsi filosof, fizik, astronom, bir çox universitetlərdə mühazirələr oxuyan Pyer Qassendi idi. Kilsənin təbliğ etdiyi asket həyat tərzinə qarşı çıxan Qassendi hesab edirdi ki, insan təbiətin səsinə qulaq asmalıdır və ona məxsus olanlardan həzz almalı, bu həvəsi öz içində boğmamalıdır. Ehtiras və ağıl arasında mövcud konflikt idealist rəşionalizmdə əqlin qalib gəlməsi ilə bitirdisə, Qassendinin fəlsəfəsində bu yox idi. Qassendinin ardıcılıqları, bəzən onun şəxsən şagirdləri olan bir çox fransız yazıçı, publisist, alimlərin dinə qarşı azad və bəzən ateist baxışları var idi. Klāssisizmin tanınmış nümayəndələri olan Molyer və Lafonten Qassendi fəlsəfəsinin tərəfdarlarından idilər. Qassendi əsl şöhrəti əslində qarşıdan gələn yüzillikdə aldı. Sonralar K. Marks yazırdı: Materializm Qassendinin simasında Dekarta qarşı çıxış edirdi

Materialist fəlsəfənin ədəbiyyata təsiri hər şeydən əvvəl mənəvi etik traktovkalarda və reallığın bədii təsvirlərində özünü göstərməyə başladı. Rəşionalizmi təbliğ edən filosoflarla əks qütblərdə duran Qassendinin ardıcılıqları sensualizm tərəfdarları olaraq özünüdərk dünyanı hisslərlə, həyatı müşahidə etməklə qəbul etməkdə görürdü. Materializmin estetik prinsipləri klāssik poetika tərəfindən qəbul edilməyən janrlarda – roman, novella və məzhəkəli poemalarda öz əksini tapmağa başladı. Həmşinin Qassendinin yetkin olmayan materializmi XVIII əsr fransız materialist maarfçilərinin təzahüründə öz həqiqi ardıcılıqlarını tapdı.

Bu gün Fransua Malerb Fransa klāssisizminin yaradıcısı hesab edilən Malerb fransız şer sənətində müəyyən qanunlara riayət edilməsini tələb edən ilk şəxsiyyət idi. Onun təklif etdiyi qaydalar - şerin daxilində pauzalar, enjambemənin (bir misranın son sözünün gələn misraya keçirilməsi) qadağan edilməsi klāssisizm şer sənətinə daxil oldu.

1630 - 1650 –ci illərdə klāssizm öz təsdiqini dram janrlarında, xüsusilə faciə janrında tapdı. Məhz bu janrda cəmiyyətdə mövcud olan daxili problemlər öyrənilirdi. Kornelin ədəbiyyata gəlişi ilə faciə janrı aparıcı janrlardan birinə çevrildi. XVII əsr fransız mədəniyyətində əsas hadisələrdən biri milli teatrın yaranması baş verir. Parisdə Mare teatrı insanları Kornelin əsərləri ilə, daha sonra isə Rasinin faciyləri ilə tanış etdi. Digər teatr truppaları bütün ölkəni gəzərək paytaxtın mədəni həyatında baş verənləri əyalətlərdə paylaşırdılar.

Klassik faciyanın obyektı kral və antik tarixə aid olan personajların qəhrəmanlıqları olduğu halda, komediyalar şəhərlilərin gündəlik həyatını istehza və yumorla təsvir edirdi. Klassist doktrinanın qoyduğu tələb və qaydalara Rişelyenin təşəbbüsü ilə 1634-cü ildə yaradılan Fransız akademiyası ciddi nəzarət etməli idi. Akademiya ədəbiyyatı, bütün ədəbi yenilikləri tənqidi nöqteyi nəzərdən araşdırmalı, həmçinin ədəbi dil üçün normalar üzərində işləməli idi.

1640-cı illərdə Fransada siyasi vəziyyət gərginləşdi. Rişelyenin və XIII Ludovikin ölümündən sonra azyaşlı XIV Lüdovikin hakimiyyəti onun anası Avstriyalı Annanın, biləvasitə isə onun favoriti nazir kardinal Mazarininin əlinə keçir. Feodal təbəqə belə yüksək vəzifəyə aşağı zümrəyə mənsub olan bir adamın, özü də italyanın təyin edilməsindən narazı qalır. Şəhər brjuaziyası yeni nazirin qoyduğu vergi qanunlarından qıcıqlanaraq qiyamçı aristoklatlara dəstək olurlar. Parisdə barrikadalar qurulur, əyalətlərdə kəndlilər üsyanlar qaldırırlar. Bu hərəkət Fronde adını alır. Frondeni təşkil edən qüvvələr müxtəlif sosial təbəqələrdən ibarət idi və hər kəs daha çox öz maraqlarını güddüyü üçün kral hakimiyyəti bu mübarizədən qalib çıxmağa bildi.

1640-ci illərdəki siyasi vəziyyət öz əksini Kornelin dramaturqiyasında və Mazariniyə qarşı yönəlmiş satirik poeziyada tapmışdı.

XIV Lüdovikin hədəfi ölkə daxilində bütün sahələrdə, ictimai, dini, hətta şəxsi həyatda kral hakimiyyətinin avtoritetini möhkəmlətmək, Fransanın sərhədlərindən kənarda isə, onun hərbi, siyasi, mədəni nüfuzunu qaldırmaq idi. Bu siyasətə incəsənət və ədəbiyyata da xüsusi yer ayrılmışdı. XIV Lüdovikin təyin etdiyi yeni nazir Kolber Fransız iqtisadiyyatını gücləndirmək və reformlar həyata keçirmək məqsədi ilə yaradıcılıqları ilə fərqlənən şairlər üçün kral təqaüdünün təyin olunması tapşırığını almışdı. Molyer və Lafontenin bioqrafiyası buna aydın bir misal ola bilər. Fransız akademiyasının işi və tərkibi əvvəllər olduğu kimi yenə də sarayın nəzarəti altında idi.

XVII əsrdə Molyerin, Lafontenin, Rasinin, Bualonun, Larüşfukonun və Laryuerinin yaradıcılığı dövrü fransız ədəbiyyatında Qızıl əsr hesab edilir və uzun illər Avropa xalqları üçün nümunə olaraq qalır.

Ədəbiyyat

1. Antoine Adam, Histoire de la littérature française au XVIIe siècle, collection «Bibliothèque de l'évolution de l'Humanité» Editions Albin Michel, 1997, 3 vol
2. Michèle et Michel Chaillou, Petit guide de la littérature française au XVIIe siècle : 1600-1660, Hatier, coll. Brèves littérature, 1990 ; repris sous le titre La Fleur des rues, Fayard, 2000 ; et Poquet.coll.Agora, 2017